

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΡΙΟΥ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1938

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»
42 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 42
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Σ.Δ.Π.Σ.Κ.Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

μία ἐξαιρετικὴ προσωπικότης, ὅτι ἡ δρᾶσις του εἶναι ἀξία ἰδιαζούσης ἐξάρσεως καὶ τιμῆς καὶ ὅτι αἱ μελέται του θὰ μένουν ἐς αἰεὶ μαρτύρια τῆς ἐξαιρετοῦ φιλοπονίας του, τῆς εὐρυτάτης πολυμαθείας του καὶ τῆς ἐν πολλοῖς δημιουργικῆς εὐφυΐας του.

Διὰ πάντα ταῦτα, τὸ ὄνομά του θὰ παραμένῃ πάντοτε ἐν τιμῇ μεταξὺ τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου καὶ ἡ ἀκαταπόνητος φιλεργία του θὰ πρόκηται διαρκῆς ὑπόδειγμα πρὸς μίμησιν διὰ τὴν ἑλληνικὴν νεολαίαν.

ΔΗΜ. Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου
Ἀκαδημαϊκός

Γ' — Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Ὅταν δημόσια θέλωμε νὰ χαιρετίσωμε ἓνα φίλο νεκρό, δὲν μπορεῖ νὰ τάξωμε σκοπὸ μας τὴ φανέρωσιν τῆς προσωπικῆς μας συγκίνησης καὶ τῶν ἰδιαίτερων μας δεσμών, πού ὅσο καὶ ἂν γιὰ μᾶς εἴταν πολῦτιμοι, εὐλόγα μπορεῖ ν' ἀφήνουν ἀδιάφορους τοὺς τρίτους.

Ταιριάζει νὰ ποῦμε μονάχα, ἀπὸ μιὰ καθαρῶς ἀντικειμενικὴ σκοπιᾶ, τὸ τί σημαίνει ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ νεκροῦ γι' αὐτοὺς πού στάθηκαν ἀπροσωπώληπτα μπροστά του, γι' αὐτοὺς τοὺς πολλοὺς, τοὺς πιὸ μακρυνοὺς φίλους, πού ἴσως εἶναι ἀνάγκη νὰ τοὺς ξυπνοῦμε τὴ μνήμη μετὰ τὸ λόγο. Ταιριάζει νὰ συνειδητοποιήσωμε τὴν ἀντικειμενικὴ του ὑπόστασιν, νὰ τὴ συγκεφαλαιώσωμε, νὰ τὴν ἐνώσωμε στὴν ἐνότητά που δίνει τὸ τέλος, καὶ νὰ συναγάγωμε τὸ πόρισμα καὶ τὸ κατάλοιπο, πού μονάχα ὁ θάνατος τελειωτικῶς προσδιορίζει.

.

Στὴν πιὸ δυσβίωτη καὶ τὴν πιὸ μετρημένη οἰκογένεια τῆς ἑλληνικῆς ὀλότητος, στὴν οἰκογένεια τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος, ἀπὸ τὴν πρώτη του ἐμφάνισιν ὁ Συκουτρῆς εἶχε πάρει μιὰ εἰδική, προσωπικὴ καὶ ξεχωριστὴ θέσιν. Εἶχε ὅμως ἰδιαίτερα κατακτήσει μιὰ θέσιν ξέχωρη στὴν κοινωνία τῆς νεολαίας, ὅπου τ' ὄνομά του εἶχε ἀρχίσει βαθιὰ νὰ εἰσδύη σὰν ἐνσάρκωσιν μιᾶς δυνάμεως πνευματικῆς. Γιατὶ ἀλήθεια ὁ Συκουτρῆς εἶχε κατορθώσει νὰ γίνῃ ὁ νέος τῶν νέων.

Θάθελα μπροστά σας νὰ ξετύλιγα ἀκέρια τὴν ἀγωνιστικὴν ζωὴν του, γιὰ νὰ δῆτε μαζί μου τὴν αἰτία, ἀλλὰ καὶ τὴ δικαίωσιν αὐτῆς τῆς ἀγάπης καὶ αὐτῆς τῆς ἐκτίμησης ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ πόνου, πού καὶ στίς πιὸ κρύες ψυχὰς ἀνάμεσά μας προκάλεσε ὁ ἀδόκητος χαμὸς του. Ἀλλὰ γιὰ μιὰ τόσο πλατειᾶ ἐποπτεία θὰ ἔπρεπε νὰ ἔσπαζα τὰ πρεπούμενα χρονικὰ ὄρια, θὰ ἔπρεπε σὲ δύναμιν ἴσως καὶ νὰ ὑπερβῶ τὸν ἑαυτό μου, πρὸ παντός θὰ ἔπρεπε νὰ εἶμουν καὶ ἐγὼ ὁμότεχνός του, γιὰ νὰ μποροῦσα ἐκεῖ, στὸ πεδίο τῆς κλασσικῆς ἑλληνικῆς φιλο-

λογίας, στὸ καίριον κέντρο τῆς δημιουργικότητάς του, νὰ τὸν συλλάβω πνευματικῶς καὶ νὰ στήσω μπροστά σας τὸ ἀνάστημά του, ὅπως τὸ ἀντίκρουζαν πρὸ παντός καὶ πολὺ περισσότερο ἀπὸ μᾶς τοὺς Ἕλληνας οἱ ξένοι φιλόλογοι, ὅπως θὰ τὸν ἀντίκρουζαν οἱ γερμανοὶ φοιτητὲς πού ἐπ' ἀνταλλαγῇ μετ' Ἕλληνας φοιτητὲς φέτος φοιτοῦν στὸ Πανεπιστήμιό μας, καὶ πού στὴν αἴτησίν τους πρὸς τὴν ἀρμόδιον Πανεπιστημιακὴν ἀρχήν, γιὰ σκοπὸ τοῦ ἐρχομοῦ τους ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, ἀνάφεραν, κοντὰ στὴν ἀνάγκη νὰ γνωρίσουν τὴν ἑλληνικὴ φύσιν καὶ τὰ ἀρχαῖα θεάτρα, καὶ τὴν ἐπιθυμία τους νὰ παρακολουθήσουν τὰ μαθήματα τοῦ ὑφηγητοῦ Συκουτρῆ.

Εὐτυχῶς ἄλλος ὁμιλητὴς, πολὺ ἀρμοδιώτερος καὶ πολὺ ἀξιώτερος ἀπὸ μένα, σᾶς ἔχει ἐκθέσει τὴν ἐργασία του στὸ καθαρὰ φιλολογικὸ πεδίο.

Ἀλλὰ καὶ γύρω ἀπ' αὐτὸν τὸν καίριον πυρῆνα τῆς ζωῆς του, καὶ ἂν καὶ σ' αὐτὸν στηριγμένη, ὑπερβαίνοντας ὅμως τὸ φιλολογικὸ πεδίο, ὑπάρχει μιὰ εὐρύτερη πνευματικὴ περιοχὴ πού ἐμᾶς τοὺς ἀμύητους στὸν εἰδικὸ του κλάδο μᾶς πλησίασε πρὸς τὸ δάσκαλο Συκουτρῆ, στὴν πιὸ ἀγαθὴ σημασία αὐτῆς τῆς κατατρεγμένης λέξης, μᾶς πλησίασε πρὸς τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπο καὶ πρὸς τὸν Ἕλληνα. Γι' αὐτὴν τὴν πλατύτερη περιοχὴ, σὰ φίλος, σὰ συνηλικιώτης καὶ κατὰ κάποια πλευρὰ ἴσως καὶ σὰ συναγωνιστὴς, νομίζω πῶς εἶμαι κ' ἐγὼ ἀρμόδιος νὰ σᾶς μιλήσω.

.

Ἀφήστε με νὰ πάω λίγα χρόνια πίσω. Τότε πού ὁ Συκουτρῆς πρωτοδιορίστηκε ὑφηγητὴς καὶ συναντήθηκε πρώτη φορὰ μετὰ τοὺς φοιτητὲς μας. Διασπώντας τὴν ἀρκετὰ διαδομένη συνήθειαν, τὴν ὀλέθριαν σὲ ἀποτελέσματα, πού ἀνάμεσα σὲ ἔδρα καὶ σὲ φοιτητικὸ ἐδώλιο τὸ πιὸ συχνὰ διανοίγει ἓνα ἀγεφύρωτο χάσμα ἀκατανοησίας καὶ δέους καὶ δυσπιστίας ἀπὸ τὴν μιὰ, καὶ καχυποψίας ἢ ἀδιαφορίας ἀπὸ τὴν ἄλλη, διασπώντας αὐτὴ τὴ συνήθειαν, πῆγε πρὸς

τὰ παιδιὰ τείνοντάς τους ἕνα χέρι νέο, πρόσχαρο, θερμό, καὶ τοὺς πρόσφερε τὴ φιλία του καὶ τὴ βοήθειά του.

Φιλοδοξοῦσε νὰ σχηματίσῃ μὲ τοὺς μαθητές του ἕνα σύνδεσμο, ἀνάλογο μὲ τὴν ἑταιρική σχέση πού συνέδεε μὲ τοὺς μαθητές του ἕναν ἀρχαῖο φιλόσοφο.

Στὴν ἀρχὴ εἶταν λίγοι, κάθε χρόνο γινόνταν περισσότεροι ὅσοι πήγαιναν πρὸς αὐτόν. Κάθισε πλάι τους καὶ ἀρχίσεν νὰ δουλεύῃ μαζί τους. Μαζί τους ἔσκυψε ἀπάνω στὰ κείμενα. Τοὺς μάθαινε πῶς πρέπει κανεὶς ὑπόμονα καὶ πεισματικά νὰ σκύβῃ ἀπάνω ἀπ' αὐτὰ τὰ ἀκίνητα μηνύματα πού μᾶς φτάνουν ἀπὸ τὰ περασμένα, ὡς πού νὰ θερμανθοῦν ἀπ' τὴν ἀναπνοή μας, νὰ ξυπνήσουν, νὰ κινηθοῦν, νὰ σαρκωθοῦν μπροστὰ μᾶς, καὶ ἀπὸ κείμενα νεκρὰ τῶν περασμένων νὰ γίνουν δική μας ζωὴ.

Γιατὶ ἀλήθεια, ἂν εἶχε κάποιο δῶρο ὁ Συκουτρῆς, αὐτὸ εἶταν, πού μὲ τὴν ἱστορικήν ἐνόρασή του, ἀλλὰ καὶ πιὸ πολὺ μὲ τὸ πάθος τοῦ, ἐμφυσοῦσε στὸν ἐρμηνευόμενον λόγον σπαρταριστὴ ζωντάνια. Καὶ εἶταν κάποτε τόσο καὶ σωματικὰ ἐξαντλημένος ἀπὸ αὐτὴ τὴ σκληρὴ προσπάθειά του, πού θάλεγα πῶς μετὰγγιζε αἷμα του, πολὺ αἷμα του, στὸ κείμενο πού ἐρμήνευε.

* * *

Στὴν προσπάθεια ὅμως αὐτὴν εἶχε νὰ παλέψῃ ὁ δάσκαλος Συκουτρῆς μὲ δυὸ ἐχθροὺς ὀχυρωμένους μέσα στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν σ' ἐπίκαιρες θέσεις. Εἶχε νὰ παλέψῃ πρῶτα μὲ τὴν ἀντιπάθεια πού σταλάζει στὴ νέα ψυχὴ γιὰ τὰ κλασσικὰ κείμενα ἢ ἀπνοη καὶ ἄζωη, ἢ μοναχὰ γραμματικὴ καὶ ἑτυμολογικὴ τους ἐρμηνεία, πού μ' αὐτὴ συχνὰ τρέφονται καὶ διαστρέφονται τὰ παιδιὰ μᾶς. Ἐρμηνεία χωρὶς αἰσθητικὴ διεῖσδυση, χωρὶς ἐσωτερικὴ σύνθεση, χωρὶς τὴν ἔνταξη τοῦ κατὰ μέρος νοήματος στὸν καθολικὸ χῶρο τοῦ πνεύματος. Τέτοια εἶναι ἢ ἐρμηνεία πού κάποτε προσφέρονταν καὶ πού δὲν τὴ δέχονταν ὁ νέος. Τὴν αἰσθητικὴ διεῖσδυση τὴν ἀντικαθιστοῦσε συχνὰ πυκνὰ ἕνας ὀρυμαγδὸς ἀπὸ κενοὺς ρητορισμούς, τὴν ἐσωτερικὴ σύνθεση τὴ θρυμματίζει ἢ μυωπικὴ κατὰ παράταξιν ἀνατόμιση τῶν λεξιδίων, καὶ τὴν ἀκτινοβολία τοῦ πνεύματος τὴν ἀντικαθιστοῦσε ἢ ἀδυναμία τοῦ φιλοσοφικοῦ ἑτασμοῦ, πού ἀπὸ τὴ λέξη καὶ ἀπὸ τὸ κατὰ μέρος νόημα ἀδιάπτωτα ἔπρεπε νὰ ἀνεβαίῃ ὡς τὴν ἀρχὴ κάθε γνώσης καὶ ὡς τὴν οὐσία.

Καὶ ὅμως, τὸ νέο παιδί, πού ἔμφυτα καὶ δικαιοματικὰ ζητάει ἀπὸ τίς μελέτες του τὴν ἐσωτερικὴ δικαίωση τῆς ζωῆς του, ἀκριβῶς σ' αὐτὴν τὴ γραμματολογικὴ προσπάθεια καὶ ἀκριβῶς μέσα στὴ σκληρότητα καὶ τὴν πειθαρχία πού ἐπιβάλλει, σ' αὐτὴ τὴ γνωριμιὰ μὲ τὰ κλασσικὰ πνευματικὰ

μνημεῖα, ἂν δὲν ἔμεναν ἀποσπασμένα ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ νεκρά, θὰ μπορούσε νὰ βρῆ τὴ δικαίωση πού γυρεύει, ἀντλώντας ἀπὸ αὐτὰ τίς ἀδρότερες πού ὑπάρχουν ἀπαντήσεις στὰ ἀνθρώπινα καὶ στὰ πνευματικὰ του αἰτήματα, καὶ δὲ θὰ κατέβαζε τότε, καθὼς συχνὰ συμβαίνει, τὴ μελέτη τοῦ Πλάτωνος σὲ ἀνιαρὸ μέσο ὑπουλῆς ἀποκτησης ἐνὸς διπλώματος καὶ σὲ ὄργανο ἐπαγγελματικῆς σταδιοδρομίας.

Πόση ἀγάπη γιὰ τὰ κλασσικὰ κείμενα, μὰ καὶ πόση ἀγάπη γιὰ τοὺς νέους, πόση ἀφοσίωση στὸ λειτούργημα τοῦ δασκάλου χρειάζεται γιὰ νὰ βγάλῃς τὰ παιδιὰ ἀπ' αὐτὴν τὴν κατάντια τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ νὰ τοὺς φανερώσῃς τὰ κείμενα τὰ ἐχθρικά σὰν πρόσχαρα μεγάλα παράθυρα πρὸς ἀνεξάντλητους ὀρίζοντες.

Μὲ αὐτὴν τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ὑπομονὴν τὸν εἶχε σπάταλα προικίσει ἡ φύση τὸ Συκουτρῆ γι' αὐτὸ καὶ σπάταλα ἔσπερνε τὸ λόγο του. Ἐσπερνε καὶ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν, ἔσπερνε ὅμως παράτολμα καὶ ἀθῶα καὶ ἐπὶ τὰ πετρώδη, σὲ κύκλους μεφιτικούς, πού τὴν ἀνία τῆς κοσμικῆς καὶ κοσμοπολιτικῆς των διατριβῆς πού καὶ πού τὴ συνάλλαζαν παίζοντας βέβηλα μὲ τὸ πνεῦμα.

Ἐσπερνε πλουσιοπάροχα ὁ Συκουτρῆς, καὶ παρ' ὅλη τὴ θετικὴ καὶ ἀρνητικὴν ἀντίδραση, ἀρχίσεν νὰ χλωρίζῃ ὁ ἀγρός καὶ ἀνησυχαστικὰ νὰ ξεχωρίζεται ἀπὸ τὴ γύρω ξηρασία.

* * *

Ἀλλὰ δὲν εἶχε μόνο ἀπὸ τούτῃ τὴν πλευρὰ νὰ παλέψῃ, δὲν εἶχε μόνο ἀπὸ αὐτὴν τὴν πλευρὰ νὰ κατακτήσῃ πνευματικὰ τοὺς νέους ὁ Συκουτρῆς.

Ξέρομε ὅλοι στὸν κοινὸ νεοέλληνα, πού ξαφνικὰ βρέθηκε ἀνασυνδεμένος μὲ ἕναν προχωρημένον εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ, πόσο ὀρμητικὴ καὶ ἄκριτη παρουσιάζεται ἡ ροπὴ πρὸς τὸ νεωτεριστικὸ, πρὸς τὸ φρεσκοφτασμένο ἀπὸ τίς Εὐρώπες, ἀφοῦ μάλιστα, ὑποθάλλοντας τὴν ἔμφυτη νωθρότητα τοῦ μέτριου, τὸν γλυτώνει ἀπὸ τὸν κόπο τὸ καινούργιο νὰ τὸ γεννήσῃ ὁ ἴδιος ἀπὸ μέσα του, σὰ συνέχεια τοῦ πάντα δύσληπτου καὶ δύσγνωστου ἑαυτοῦ μας.

Μιὰ μᾶζα ἀπὸ τέτοιους νεοφώτιστους ρηχοὺς ἐραστές κάθε συρμοῦ, τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς τὴ μεταπολεμικὴ, πού ραγδαία οἱ ιδέες διαδέχονταν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη, λησμονώντας πόσο σφιχτοδεμένη μὲ τὴν ἱστορία, μὲ τὴ θέση, μὲ τὴ γῆ κάθε λαοῦ εἶναι ἡ μορφή τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐξέλιξής του, ἀντὶ μάλιστα νὰ παραδειγματισθῇ ἀπὸ τὴ βαθειὰν ἱστορικὴ συνείδηση τῶν γνήσιων φορέων τῆς μεγάλης δημοτικιστικῆς προσπάθειας πού τότε τύχαινε νὰ φτάνῃ στὸ πιὸ πλατὺ της ἄπλω-

μα, βάλθηκε ἐπιπόλαια, καὶ πρὸς διάφορες κατευθύνσεις, νὰ ταυτίζη τὴν προκοπή τοῦ τόπου μ' ἓνα σωρὸ ἀσχετες ἀξιώσεις καὶ ξενικὲς ἀντιλήψεις, μ' ἓνα σωρὸ ἐξωτερικὲς μονάχα μεταβολές. Καὶ νομίσθηκε τότε ἀπὸ τὴ μάζα αὐτῆ τῶν νεοφωτιστῶν — καὶ σ' αὐτοὺς συγκαταλέγονταν πολλοὶ νέοι φιλόλογοι — πῶς εἶναι ὀπισθοδρομικότητα τῶν καθυστερημένων ἢ καθαρὴ φιλολογικὴ μελέτη τῶν κλασσικῶν μας μνημείων, πῶς ἡ ἔρευνα τῆς γλώσσας στὴν ὅλική της ἐκδήλωση, τῆς γλώσσας ποὺ εἶναι καὶ αὐτὴ μιὰ ζωντανὴ ἱστορία, αὐστηρὰ πειθαρχημένη ὡς τὴν τελευταία λεπτομέρεια, νομίσθηκε πῶς εἶταν σχολαστικισμὸς, πῶς κάθε ἀπασχόληση μὲ θέματα ποὺ δὲν φαίνονταν ἄμεσα νὰ συνδέονται μὲ τὰ φυσιοψυχολογικά, τὰ τεχνικὰ παιδαγωγικά καὶ τὰ κοινωνιολογικά προβλήματα τῆς σύγχρονης ζωῆς, πῶς εἶταν στὸ περιθώριο καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Καὶ ἔτσι ἀπὸ τοὺς πολλοὺς αὐτοὺς, ἀντὶ νὰ καταλογισθῆ τὸ λάθος τῆς ὀπισθοδρομικότητας στὴν κακὴ μελέτη τῶν κειμένων, καταλογίσθηκε στὴν ὅποια μελέτη τῶν κειμένων ἢ καὶ στὰ κείμενα τὰ ἴδια. Καὶ γενικώτερα, ἀπὸ αὐτὴ τὴ διάχυτη ψυχολογικὴ τάση, ἓνα μεγάλο τμῆμα τῶν πνευματικῶν μας δυνάμεων, τὰ χρόνια κεῖνα, ἀπὸ τὸ σχολαστικισμὸ ἀπότομα κύλησε στὸν ἐρσιτεχνισμὸ, ἀπὸ τὴν θεραπεία τῆς τυπικῆς γνώσης στοὺς ἐπιπόλαιους ἐνθουσιασμοὺς γιὰ ἀχώνευτες καὶ ἀδοκίμαστες θεωρίες. Καὶ ἄρχισε ἔτσι τὸ κυνῆγι τῶν νέων κατευθύνσεων, τῶν νέων μεθόδων, τῶν νέων κοσμοθεωριῶν, εἰς βάρος τῆς γνήσιας σκέψης καὶ τῆς ἱστορικῆς μας συνείδησης. Ἄρχισε τὸ μονόπλευρο, τὸ λαχανιασμένο κυνῆγι κάθε νέου συνθήματος, σὰ νὰ ὑπῆρχε τίποτα νεώτερο ἀπὸ τὸ αἰώνιο.

Καὶ στὴν καρδιά τῶν παιδιῶν, κοντὰ στὴν ἀντιπάθεια γιὰ τὴν κλασσικὴ ζωὴ ποὺ τοὺς ἐμφυσοῦσαν ἄθελα οἱ σχολαστικοί, γεννήθηκε ἡ ἀδιαφορία ἢ καὶ ἡ περιφρόνηση ποὺ τοὺς γεννοῦσαν οἱ λοξὰ προοδευμένοι. Ἡ αἰωνόβια σοφιστικὴ συμπλήρωνε τὸ ἔργο ἐνός ἀπονεκρωτικοῦ βυζαντινισμοῦ.

Σὰν κλασσικὸς φιλόλογος, μὲ διαποτισμένη τὴ συνείδηση ἀπὸ ἱστορικὴ παιδεία, πάλεψε στὸ μικρὸ του κύκλο γόνιμα ὁ Συκουτρῆς ἐνάντια σ' αὐτὸ τὸ ρεῦμα ποὺ κινδύνευε νὰ παρασύρη τὰ ζωντανότερα στοιχεῖα τῆς νεολαίας. Καὶ εἶδαμὲ καὶ χαρήκαμε, παιδιὰ ὡς τὴ ρίζα τῆς ψυχῆς τῶν λυτρωμένα ἀπὸ κάθε σχολαστικισμὸ, καὶ ἀπὸ τὸ σχολαστικισμὸ τοῦ νεωτερισμοῦ ἀκόμα, νὰ συνεργάζονται μαζί μὲ τὸ δάσκαλο Συκουτρῆ στὴν ἐκδοσὴ τοῦ Θεόκριτου καὶ τοῦ ρήτορα Δεινάρχου.

Ἄλλὰ ἓνας τέτοιος ἀγῶνας, γιὰ νὰ ρι-

ζοθεμελιωθῆ, δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ ἀνοιχθῆ καὶ σὲ πλατύτερες ἀκόμη περιοχὲς τῆς συνείδησης.

Ὁ μεταπολεμικὸς κοινωνικὸς ὄργανισμός, οἱ καθημερινὲς δοκιμὲς γιὰ νέες οικονομικὲς καὶ πολιτικὲς, φιλοσοφικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς μορφές, οἱ τολμηρὲς θεωρίες ποὺ τὶς ἀντλοῦσαν οἱ νέοι ἀπὸ ὅποιοδήποτε πρόχειρο γραφτὸ καὶ ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιρα ἀκόμα τῆς ἐποχῆς, θόλωσε καὶ παράλλαξε στὰ ὄμματα πολλῶν ἀπ' αὐτοὺς ἔννοιες ποὺ εἶναι ἀδιάρρηκτα συνδεμένες μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴ θέση ἐνός ἀνθρώπου τοῦ πνεύματος, ἔννοιες ποὺ εἶναι συστατικὰ στοιχεῖα τῆς πνευματικότητάς του, τὴν ἔννοια τοῦ ἔθνους ὡς ἐνότητος καὶ συνέχειας πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ πνευματικῆς παράδοσης ποὺ τὸ στηρίζει.

Γιὰ νὰ πολεμήσουν τότε αὐτὴν τὴν κακὴ τροπὴ, ἀντιπαρατάχτηκαν στὸν ἡμερήσιο, στὸν περιοδικὸ τύπο καὶ μὲ ὅλες τὶς μορφές τοῦ λόγου, καλοπροαίρετα ἀλλὰ καὶ κακότυχα, κάμποσοι ὀπισθοδρομικοί, μὲ τὴ δημόσια ἐπιδοκιμασία τῶν καθῶς πρέπει ἀστῶν, ποὺ δυστυχῶς φαντάζονταν πῶς ἄλλος τρόπος νὰ πολεμηθοῦν οἱ νέες ἰδέες στὴν τέχνη, στὴ φιλοσοφία, στὴν πολιτεία δὲν ὑπῆρχε, παρὰ αὐτὸς ὁ ἀντιδραστικὸς τρόπος, ὁ μόνος ἄλλωστε τρόπος ποὺ ἔφτανε στὸ δικό τους πνευματικὸ ἐπίπεδο καὶ κολάκευε καὶ λογιῆς ἀδυναμίες τοὺς καὶ συμφέροντα.

Ὅτι μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ νέου ὁ τέτοιος ἀγῶνας ἦταν ἀνίσος, αὐτὸ δὲν ἤθελαν νὰ τὸ καταλάβουν. Ὅσο καὶ ἂν σ' ἐμᾶς ὅλες αὐτὲς οἱ θεωρίες μεταφυτεύθηκαν στὴν πιὸ κακὴ τροπὴ καὶ ἀνεπιστημονικὰ ἐκλαϊκευμένη μορφή τους, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά πάντως ἔβλεπε ὄπλα, καλοσκακισμένα, δοκιμασμένα καὶ σὲ ἄλλους ἀγῶνες, ψεύτικα, φαρμακερά, ἐπιστημοφανῆ ὄπλα, ἄλλα ὄπλα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁμως μεριά καλὰ-καλὰ δὲν ὑπῆρχαν ὄπλα· τυρηνικὲς σάλπιγγες ὑπῆρχαν καὶ κύμβαλα ἀλαλάζοντα, — παχειὰ λόγια μὲ ἐπιχειρήματα σαθρότερα καὶ ἀπὸ τὶς σοφιστεῖες τῶν ἀντιπάλων, μιὰ μὲ καθαρειουσιάνικους ρητορισμοὺς καρυκευμένη ἐπίδειξη ἀνόητης ἀντιδραστικότητος, ποὺ φυσικὰ δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ ἐρεθίσῃ τὸ νέο, ποὺ τίμια καὶ εἰλικρινὰ γυρεύει λύσεις σὲ πραγματικὰ προβλήματα, ἄμεσες, ἴσως βιαστικὲς, ἀλλὰ θετικὲς λύσεις.

Καὶ ποιά θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ ἔκβαση τῶν ἀνταγωνισμῶν αὐτῶν ποὺ ὑπὸ τέτοιους ὄρους διεξάγονταν μὲσ' στὴν ψυχὴ του, αὐτὸ δὲ χρειάζεται νὰ τὸ πῆ κανένας, μάλιστα σ' ἐκείνους ποὺ ξέρουν τὴν ψυχολογικὴν ἐξέλιξη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, γιὰ τὴν ἔζησαν οἱ ἴδιοι.

Ὁ Συκουτρῆς δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ πάρη θέση σ' ἓναν τέτοιο ἀγῶνα, ποὺ εἶταν, στὴν ὁλότητα τῶν ὄψεων του, ἀγῶνας γιὰ τὰ ἐφέστια καὶ τὰ χθόνια ριζώματα τῆς

πνευματικῆς μας ζωῆς, ἐνάντια σὲ ξενικὲς καὶ ἀπροσδιόνυσες θεωρίες γιὰ τὴν τέχνη, γιὰ τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ. Καὶ δὲν τὸν θεώρησε, οὔτε σ' αὐτὴν τὴν κοινωνικὴ του ὄψη, ἀγῶνα πού γι' αὐτὸν ἀρμόδιοι εἶναι ἄλλοι νὰ μεριμνήσουν, δὲν τὸν θεώρησε πρὸ παντός ἔργο μονάχα τῆς πολιτείας μὲ τὰ ἐκτελεστικά της ὄργανα ἀπεναντίας τὸν θεώρησε κατὰ πρῶτο λόγο ἀγῶνα πολιτισμοῦ, ἀγῶνα πνευματικῶ, καὶ ἐπομένως κατὰ πρῶτο λόγο ἀγῶνα κάθε δάσκαλου, κάθε Ἑλληνα, ἀγῶνα δικό του.

Σὲ παραδόσεις καὶ σὲ φροντιστήρια, ἀλλὰ πρὸ παντός σὲ ἰδιωτικὲς συναντήσεις, σὲ ἐκδρομὲς καὶ σὲ συνέστιάσεις, σὲ ὅλες αὐτὲς τίς συζητήσεις πού ἀδιάκοπα προκαλοῦσε γιὰ νὰ ἐπικοινωνῆ μὲ τοὺς νέους, προσπάθησε νὰ τοποθετήσῃ στὸ ἀληθινὸ του ἐπίπεδο τὸν ἀγῶνα αὐτόν, πού εἶταν κυρίως ἀγῶνας θέσης καὶ ὄχι ἀντίθεσης πρὸς κάτι ἄλλο. Καὶ μὲ τὴν πειθῶ, πού εἶταν ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλεῖτερα χαρίσματα του, χυμὲνη σὲ λόγια ἀπλά, στερεὰ καὶ βάσιμα, κατῳρθωνε νὰ ἐξηγῆ στὸ νέο, πῶς οἱ σοβαρὰ θεμελιωμένες ἐρμηνεῖες τῆς ἱστορίας δὲν εἶναι τόσο εὐκόλες ὅσο αὐτὲς πού πρόχειρα τοῦ προσφέρνονταν, πῶς οἱ δρόμοι τῆς δὲν εἶναι καὶ τόσο ἰσοπεδωμένοι, καὶ ἀπαιτοῦν, γιὰ τὴ διάβασή τους, πηγαῖες καὶ ὄχι δάνειες δυνάμεις καὶ πολλὲς διακρίσεις καὶ διαστολὲς ἀποχρώσεων, πού τίς διαμορφώνει μονάχα ἓνας βαθὺς μόχθος ἐσωτερικὸς, μιὰ ἐντοπισμένη καὶ προσγειωμένη ἱστορικὴ παρατήρηση.

Σιγὰ·σιγὰ καταλάβαινε ὁ νέος πῶς κάθε ἀληθινὴ μορφή νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, στὴν τέχνη, στὴ φιλοσοφία, καὶ στὴν πολιτεία, δὲ θάρθη ἀτόφια καὶ ἔτοιμη ἀπ' ἔξω, ἀλλὰ θὰ ἀσκηθοῦμε βῆμα·βῆμα νὰ τὴ συλλαβίζωμε, χαραγμένη στὸν ἡμερον ὀρίζοντά μας καὶ μέσα στοὺς μύθους καὶ μέσα στὴν ἱστορία τῆς ψυχῆς μας. Καταλάβαινε ὁ νέος πῶς ἡ ἑλληνικὴ παράδοση, αὐτὸ τὸ θεμελιακὸ στοιχεῖο πού ἔμμεσα ἢ ἄμεσα παραβιάζαν ἢ παραμέριζαν οἱ ξενικὲς ροπές, δὲν εἶναι ἐπανάληψη ἀπολιθωμένων μορφῶν, καθὼς σὲ πρόσωπα σχολαστικῶν τὴν ἀντίκρυζε ζωγραφισμένη, ἀλλὰ σὰν αἴτημα γιὰ τὸ μέλλον, πλατεία, εὐλύγιστη, ἐλεύθερη καὶ ἀνεξάρτητη ἀπὸ ἐξωτερικοὺς τύπους, ἔτοιμη νὰ χωρέσῃ πάντα νέα περιεχόμενα καὶ νὰ προσαρμοσθῇ στῶν καιρῶν καὶ στῶν κόσμων τίς μεταβολές, πάντα ὁμῶς δημιουργώντας τὸ νέο, σὰν ἀναγκαῖα προέκταση καὶ συνέχεια μιᾶς ἱστορίας πού, αἰώνων λόγους τοὺς μεταλαμπαδεύει στοὺς νεώτερους, ὄχι βέβαια γιὰ νὰ τοὺς μιμηθοῦν τυπικά, ἀλλὰ γιὰ νὰ δημιουργήσουν νέους, διδαγμένοι ὁμῶς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς παλιούς, καὶ ὄχι γιὰ νὰ σταθοῦν σ' αὐτούς, οὔτε ὁμῶς καὶ γιὰ νὰ τοὺς παρίδουν, ἀλλὰ γιὰ νὰ τοὺς συνεχίσουν, κατὰ τὸ νόμο τῆς ἱστορίας,

μέσα σὲ καινούργιες μορφές, μέσα σὲ καινούργιες πάντα δοκιμασίες.

Καταλάβαινε σιγὰ·σιγὰ ὁ νέος πῶς ἡ ἀγάπη γιὰ τὴ γῆ μας, αὐτὴ πού θρέφει καὶ στηρίζει τὸν πνευματικὸ ἄνθρωπο, — ὅσες καὶ ἂν δέχεται ἀπὸ ἄλλοῦ πνευματικὲς γονιμοποιήσεις, — δὲν εἶναι αὐτὴ πού πλαστοურγεῖ ἓνας ἀνεδαφικὸς ρωμαντισμὸς, δὲν εἶναι οὔτε αὐτὴ πού γιὰ πλανερὸ ἐπικάλυμμα ὑλικῶν συμφερόντων κάποτε οἰκαιοποιεῖται μιὰ ὠρισμένη τάξη, δὲν εἶναι οὔτε αὐτὴ πού γιὰ νὰ συγκινήσῃ τοὺς ἀπλοϊκοὺς ἐκμεταλλεύεται ὁ ἀγοραῖος ρητορισμὸς, ἀλλὰ εἶναι κοινὴ καὶ ἰσάξια σὲ κάθε ἄνθρωπο λειτουργία, τὸ γερότερο ὄπλο κάθε ἀκέρειου λαοῦ, πού σὰν ἱστορικὸς λαός, ὁμοούσιος καὶ ἀδιαίρετος ἀπεργάζεται τὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνάταση καὶ τὴ λύτρωση τοῦ ἀνθρώπου.

Καταλάβαινε πῶς ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδας ἢ γνήσια, δὲν εἶναι ἐκείνη ἢ φωνασκοῦσα πού τὸν ἀπογοήτευε σὲ κάμποσες ἐτήσιες πανηγυρικὲς ματαιολογίες, ἀλλὰ εἶναι μιὰ σεμνὴ, σιωπηλὴ, αὐτονόητη, ἀπέριττη καὶ βαρεῖα διακονία, πού σὰν τὴν ἀγάπη τοῦ Παύλου « οὐ φυσιοῦται καὶ οὐ περπερεύεται ».

Τέτοια δίδασκε μὲ τὸ λόγο ἀλλὰ καὶ μὲ ὅλη τὴ στάση τῆς ζωῆς του ὁ Συκουτρῆς.

* * *

Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀντικρύσῃ τὴν ἑλληνικὴ παράδοση ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὑψηλὴ σκοπιά, γιὰ νὰ ἀγαπήσῃ μέσα σ' αὐτὴν τὰ κλασσικὰ ἑλληνικὰ κείμενα μὲ τέτοια αὐταπάρηση, ἔπρεπε νὰ ἔχη καὶ εἶχε ὁ Συκουτρῆς καὶ μιὰν ἄλλην ἰδιότητα, μιὰν ἰδιότητα πολὺ δυσβάσταχτη μέσα στὴν ἀμορφὴ κοινωνία μας, καὶ κάπως ἐπικίνδυνη μέσα σὲ αὐστηρὰ ἀκαδημαϊκοὺς κύκλους. Ὁ Συκουτρῆς δὲν εἶταν μονάχα ἓνας εἰδικὸς ἐπιστήμονας. Εἶταν καὶ ἓνας πνευματικὸς ἄνθρωπος.

Συχνά, μερικοὶ πού τῶχουν καμάρι νὰ φοροῦν παρώπια στὰ δικά τους τὰ μάτια, δὲν ἀνέχονται ὁ ἄλλος νὰ μὴν τὰ φορῆ. Κλασσικὸς φιλόλογος, ὁ Συκουτρῆς εἶταν γεμάτος ἐνδιαφέροντα γιὰ ἱστοριοδιφικά, φιλοσοφικά καὶ λογοτεχνικά ζητήματα καὶ μάλιστα προσπαθοῦσε πάντα νὰ βρῆσκῃ τὴ βαθειὰ συναναφορὰ τῶν μορφῶν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνικῆς ζωῆς μὲ τὸ κλασσικὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαιότητος. Γι' αὐτό, χωρὶς νὰ εἶναι εἰδικευμένος στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, καὶ μονάχα γιατί εἶταν Ἑλληνας, ἀπλῶς Ἑλληνας, καὶ ἀπλῶς φιλόλογος, μελέτησε καὶ δημόσια ἐρμήνευσε, θὰ ἤθελα νὰ πῶ: συνειδητοποίησε, ζωντάνεψε νεοελληνικὰ λογοτεχνήματα. Μένοντας ἐξαίρετος στὴν εἰδικότητά του, φρόντιζε πάντα, ἀντὶ νὰ περιορίζεται σ' αὐτὴν, νὰ ἀνάγῃ φιλοσοφικά τὰ κατ' ἴδιαν τῆς θέματα στὶς γενικώτερες ἀρχές τοῦ πνεύματος. Ἀπὸ μιὰ τέτοια σκοπιά παρακολου-

θοῦσε μὲ ἀτρητο ἐνδιαφέρον καὶ κάποτε καὶ μὲ πάθος τὶς νέες ἐκφάνσεις τῆς παγκόσμιας πνευματικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ἀκόμα κίνησης. Ἔτσι ἐξηγεῖται πού συχνά διδάσκει καὶ ξένους συγγραφεῖς στό στενότερο κύκλο τῶν πνευματικῶν του ἐταίρων. Εἶταν ὁ Συκουτρῆς μὲ μιά λέξη, καὶ σὲ ὅλη τὴ γενικότητά της, πνευματικὸς ἄνθρωπος, ζωντανός, δραστήριος, ὁμιλητικὸς, ἐπικοινωνητικὸς, ἀγωνιστικὸς ἄνθρωπος. Μὰ ὅλα αὐτὰ εἶναι βέβαια ἀμαρτήματα πού εὐκολα δὲ συχωριοῦνται καὶ πού ἀκριβὰ πληρώνονται. Καὶ ὁ μὴ, ὁ Συκουτρῆς, σὰ νὰ μὴν τὸν ἀρκοῦσε αὐτὸς ὁ πόθος ὁ βαρὺς, φάρτωσε καὶ ἕνα ἄλλο βαρύτερο στοὺς ὤμους του.

Σὲ κάθε τόπο, ἔτσι καὶ σὲ μᾶς, οἱ διανοούμενοι, — καὶ μεταχειρίζομαι τὴ λέξη αὐτὴ στὴν πιὸ ἐπιεικῆ τῆς σημασία, — ἀπὸ ποικίλες ἀφορμὲς σπρωγμένοι, συσπειρώνονται σὲ ομάδες, σὲ κύκλους, πού ἔχουν κάποια κοινὴ ἰδεολογία, κάποια κοινὴ σημαία. Σ' ἐμᾶς εἶταν καὶ μένει ἀκόμα σήμερον χαρακτηριστικὸ τὸ χωρίσμα τῶν διανοουμένων στόν κύκλο τῶν δημοτικιστῶν καὶ τῶν καθαρευουσιάνων. Ἀπάνω στό γλωσσικὸ πρόβλημα ἐπικοινωνοῦνται καὶ ἄλλες διαφορῆς, ψυχολογικῆς καὶ πνευματικῆς, ἔτσι πού ἡ διαφορὰ αὐτὴ νὰ μένη πάντα ἡ βασικὴ γιὰ τὴν πνευματικὴ μας ζωὴ διχογνωμία, χωρὶς ὅμως διόλου, καθὼς λανθασμένα ἢ σκόπιμα ὑποστηρίχθηκε, νὰ συμπύκνῃ μὲ τὶς βασικὲς κοινωνιστικὲς διχοστασίαις, πού ὑπάρχουν, ἔστω καὶ ἀνεκδήλωτες, καὶ σ' ἐμᾶς καὶ σὲ ὅλον τὸν κόσμον. Κάθε Ἕλληνας διανοούμενος ἀνήκει, μὲ ἀπειρες βέβαια ἀποχρώσεις, ἢ στόν ἕνα ἢ στόν ἄλλον κύκλο. Καὶ ὅτι μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς κύκλους ἀναπτύσσεται κάποτε μιά φυσικὴ, κάποτε μιά κακῶς ἐννοούμενη ἀλληλεγγύη, αὐτὸ εἶναι ἀναμφισβήτητο.

Ἀπὸ τὶς ἀλληλεγγύεις αὐτῆς καὶ τὶς βοήθειαις αὐτῆς ὁ Συκουτρῆς ἔμεινε ξένος. Ὁ

Συκουτρῆς δὲν εἶταν ὀρθόδοξος καθαρευουσιάνος. Ἀλλὰ ὁ Συκουτρῆς δὲν εἶταν καὶ δημοτικιστῆς. Ὁ Συκουτρῆς εἶταν ὑπὲρ τῆς διγλωσσίας, καὶ εἶχε μείνει μόνος του σ' αὐτὴ τὴν ἐπιστημονικὴ του θέση. Ἀναθυμᾶται αὐτὴ τὴν ὥρα μὲ βαθεῖα συγκίνηση τὶς γόνιμες συζητήσεις, ἀλλὰ καὶ τὶς ζωντὲς μας διαφωνίες γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα. Καὶ ξέρω τὴ λύπη ὅλων τῶν νεώτερων δημοτικιστῶν, πού τὸν θέλαμε δικό μας, λύπη πού γινόταν τόσο μεγαλείτερη, ὅσο στὴ δροσιά

καὶ τὴ ζωντάνια τοῦ ὕφους τοῦ διαισθανόμεσθε ἕνα στοιχεῖο ζωῆς πού θάβρισκε τὴν ὀλοκλήρωσή του μονάχα σὲ πλαίσιο τῆς μητρικῆς μας γλώσσας.

Ἀλλὰ δὲ θέλω νὰ συζητήσω τὶς γλωσσικὲς θεωρίαις τοῦ Συκουτρῆ. Ἐνα ἄλλο σημεῖο μὲ συγκινεῖ.

Ὁ Συκουτρῆς, ἂν εἶχε γίνει καθαρευουσιάνος ὀρθόδοξος εὐκολα θά ἔβρισκε προστάτες ἰσχυροὺς, καὶ ἴσως νάχε κιόλας ἀνεβῆ σὲ ψηλότερες ἀκαδημαϊκὲς βαθμίδες. Ἴσως πάλι, ἂν εἶχε γίνει δημοτικιστῆς, νά εἶχε προκόψει σὲ ἄλλους κύκλους. Ὁ Συκουτρῆς τὶς γνώριζε αὐτῆς τὶς δυνατότητες. Δὲν μπορούσε παρά νὰ τὶς γνωρίζη.

Ἀλλὰ ὁ Συκουτρῆς πίστευε στὴν ἰδέα του, — πού αὐτὴ τὴ στιγμή δὲν τὴ συζητοῦμε — συζητοῦμε τὴν πίστη πού εἶχε σ' αὐτὴ, — καὶ ὁ Συκουτρῆς, θυσιάζοντας

τὴν ἐπιτυχία τῆς σταδιοδρομίας του, δὲ συμβιβάστηκε μὲ κανένα. Στάθηκε ἀνάμεσα στὶς δύο παρατάξεις πού τὸν καλοῦσαν καὶ τὸν ἤθελαν, ἀμετάπειστος, ἀκλόνητος. Καὶ τότε ὁ ἄνθρωπος αὐτός, πού τὶς ἐπιστημονικὲς του πεποιθήσεις τὶς ἔβαλε ψηλότερα ἀπὸ τὶς ἀμεσώτερες ἀνάγκες τῆς ζωῆς του, καὶ σὰ δάσκαλος εἶχε ἀφιερῶθῃ στὴν πνευματικὴ, ἠθικὴ καὶ ἐθνικὴ παιδεία τῶν νέων, αὐτός ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος εἶταν πεπρωμένο νὰ κατηγορηθῆ ὡς διαφθορέας τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἀξιών τοῦ ἔθνους, καὶ ἔτσι νὰ περάσῃ καὶ μιά τελευταία χει-

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΥΚΟΥΤΡΗΣ

(Χαλκογραφία Λυκ. Κογεβίνα)

ρότερη δοκιμασία, μιὰ πού εἶταν βαρύτερη καὶ ἀπὸ τὶς ἀπογοητεύσεις τῆς πάντα ἐμποδισμένης σταδιοδρομίας του. «Ἡ δὲ γραφή τοιάδε τις ἦν ἀδικεῖ Συκουτρῆς οὐς μὲν ἢ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμόνια εἰσφέρων ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων». Εἶναι τὸ γνωστὸ κατηγορητήριον ὄλων τῶν ἐποχῶν καὶ ὄλων τῶν λαῶν, ἀλλὰ πρὸ παντὸς τοῦ λαοῦ μας. Οἱ Μέλητοι καὶ οἱ Ἄνυτοι εἶναι τόσο πρὸ χειροὶ κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸν μας, καὶ γιὰ τοὺς μεγάλους καὶ γιὰ τοὺς μικροὺς. Δυὸ μισυ χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴ δημοσίευση τοῦ Συμποσίου ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἀθηνῶν, διὰ μιᾶς ἀνακαλύπτουν οἱ ἀργοπορημένοι μάγοι, ὅτι τὸ πρῶτον αὐτὸ δημοσίευμα κλασικοῦ κειμένου εἶχεν ἕναν πρόλογο ἀθεϊστικὸν καὶ διεφθαρμένον. Ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων δὲν ἐβγαίνει ἄτρωτος ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐπίθεσιν, αὐτὸ εἶναι ἡ ἀστεία πλευρὰ τοῦ ζητήματος. Ἡ τραγικὴ εἶναι ἡ πίκρα πού δοκίμασε ὁ Συκουτρῆς, βλέποντας τοὺς κατηγοροὺς του νὰ παρασύρουν ἐναντίον του, ἄλλους ἀπὸ ἀδυναμία, ἄλλους ἀπὸ ψυχικὴ κλίση πρὸς τὸ μισονεῖσμόν, ἄλλους ἀπὸ ἕναν ψευτισμένον καὶ βέβαιον ἀνθελληνικώτατον πουριτανισμόν, πολλοὺς σεβαστοὺς καὶ ἀξιόλογους, ὅσο καὶ ἂν κάπως παλιούς στὴ διανόησιν ἀνθρώπων. Ἡ τραγικὴ πλευρὰ εἶναι τὸ ρᾶσισμα πού παθαίνει ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος, ὅταν βλέπει τὸ ἔργον του νὰ τὸ παρεξηγοῦν καὶ νὰ τὸ παραμορφῶνουν ἐκεῖνοι ἀκριβῶς, πού εἶχαν ὑποχρέωσιν νὰ τὸ διαφεντέψουν καὶ νὰ τὸ καμαρώσουν. Βέβαιον, δὲν μποροῦσε νὰ ἀργήσῃ ἡ δικαίωσιν τοῦ ἔργου τοῦ Συκουτρῆ. Ἀλλὰ τούτῃ τῇ δικαίωσιν πιά τῇ σταμάτησε ὁ ἀφεύγατος, ὁ μόνος ἐχθρὸς πού μπόρεσε νὰ καταβάλλῃ τὸ φλογερὸν αὐτὸ μαχητὴν τοῦ λόγου καὶ τῆς σκέψεως.

* * *

Ὅταν μιὰ στερνὴ φορά, ἀπάνω στὸν ἔρημον Ἀκροκόρινθο, τὸν ἀνέβασε καὶ πάλιν ἡ ἀγάπη τοῦ ἀρχαίου μνημείου καὶ τῆς ἑλληνικῆς γῆς, — δὲν μπορεῖ, — θὰ εἶταν ἡ ψυχὴ του πλημμυρισμένη ἀπὸ τὴν καταχνιὰ τῆς πίκρας πού τὸν εἶχε ποτίσει αὐτὴ ἡ ἀπρεπὴ συστρατεία, μὰ πιὸ βαθιὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ περαστικὰ γεγονότα, θὰ τὸν μάραυνε καὶ ἡ μοναξιά πού συνοδεύει κάθε ἀγωνιζόμενη πνευματικότητα καὶ μέσα στοὺς ἀνθρώπους ὅταν βρίσκεται, καὶ ὅταν ἀπ' αὐτοὺς ἀκόμα ἀγαπιέται καὶ θαυμάζεται. Μὰ καὶ ἀκόμα πιὸ βαθιὰ, στὴν κρυφὴ καὶ ἀπόλυτα προσωπικὴ του οὐσία, κατέχοντάς καὶ αὐτὸς τὸ τραγικὸν προνόμιον κάθε ἀληθινὰ στοχαστικοῦ ἀνθρώπου, ποῖος ξέρει τί ἀπελπισμένοι, μὰ καὶ τί πλατιοὶ ἀγῶνες, ἐκεῖνη τὴν ὥραν, στὸν Ἀκροκόρινθο ἀπάνω, νὰ ἀναδεύονταν μέσα του.

Κατεβαίνοντας ὁμοῦ ἀπὸ τὸ σκληρὸν ἐκεῖνο βουνό, ἀπὸ τὴν μεγαλόπρεπὴ βίγλα,

ὅπουθε τὸ μάτι ξανοίγει, πέρα ἀπὸ τὴν μαρμαρυγὴν τοῦ Κορινθιακοῦ, τὰ ρουμελιώτικα κορφοβούνια μὲ τὸν ἀλάθητον λόγον τῆς σιωπῆς των, — δὲν μπορεῖ, — ἀπάνω ἀπὸ τὴν καταχνιὰ τῆς πίκρας, ἀπάνω ἀπὸ τὴν βαρειὰν ἀπογοήτευσιν καὶ ἀπάνω ἀπὸ τὸ δίλημμα καὶ τὶς ἀντινομίας καὶ ἀπάνω ἀπὸ τὸ πάθος τὸ ἀνθρώπινον, θάχε ἀπλωθῆ — στερῶμα τοῦ μέσα του κόσμου — ἡ ἀκρατὴ συγγνώμη πρὸς ὅτι ἐγκόσμιο καὶ μόρσιμο καὶ ἡ ἡλιόφωτη καλωσύνη πού ὀλημερίς χρυσοσταλάζει ἀπὸ τὰ οὐράνια στὴ διψασμένην μας γῆ. Καὶ θάταν φωσφόρα ἡ ψυχὴ του, ἐκεῖνη τὴν τελευταίαν τῆς ὥραν, καὶ συμφιλιωμένη μὲ τὴν ἀνίληθ μούρα, μέσα στὸ ἀγλαότερον κάρπισμά της.

* * *

Κάθε φορά πού ἀποφυλλίζοντας καὶ πετώντας ὅτι πρόσκαιρον στὸν ἄνθρωπον, πᾶμε νὰ συγκρατήσωμε τὸ ἀθάνατον ἔσχατον στοιχεῖον, τὸ στοιχεῖον πού κλεῖ μέσα τῆς κάθε ἀληθινῆς πνευματικῆς ζωῆς, τότε θὰ τὸ νοιώσωμε τὸ στοιχεῖον τοῦτο νὰ ἤχη στὴ συνείδησίν μας σὰ μιὰ βαρεῖαν καὶ ἐπίσημην ἐντολήν. Τὴν ἐντολήν, πού εἶναι ὁ ἴδιος ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος στὴν ἀδιάφθορὴν του οὐσίαν, ἃς τὴν ἐνστερνισθοῦν σὰ νὰ εἶναι ἡ ἴδια τοῦ δασκάλου ἢ ζωντανῆς φωνῆς, ὅσοι τὸν κατάλαβαν καὶ τὸν ἀγάπησαν, καὶ ὅσοι θέλουν ἢ λάμπαδηδρομίαν, πού τῆς στάθηκε τόσο ὠραῖος κρίκος αὐτός, νὰ συνεχισθῆ μὲ τὴν φλόγαν ἀσβυστη στὰ χέρια τὰ δικά τους. Καὶ ἡ ἐντολή αὐτὴ, ἀπλὴ σὰν ὅλες τὶς μεγάλες ἐντολές, τόσο ἀπλή, πού λίγο ἂν παραλλάξῃ, κινδυνεύει νὰ πέσῃ στοὺς κοινούς τόπους, — ἡ ἐντολή αὐτὴ εἶναι νὰ ὑπηρετήσωμε τὸ πνεῦμα στὴν ἑλληνικὴν του τροπὴν, νὰ ὑπηρετήσωμε τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα.

Νὰ μὴν τ' ἀγαπήσωμε μόνο στ' ἀρχαῖον μνημεῖον τοῦ λόγου καὶ τοῦ μαρμάρου, ἀλλ' ἀνακαλύπτοντάς το, τὸ ἴδιον πάντα, σὰν τὴν φλέβαν, πού κρυμμένη διαπερνᾷ ὀλόκληρον βουνά, νὰ τ' ἀγαπήσωμε ἀναστημένο ξανά μέσα στοὺς μισάνοιχτους ἀκόμα ἀνθοὺς τοῦ καιροῦ μας. Καὶ ἂν ἔρθουν δίσεχτα χρόνια καὶ τὰ πνεύματα νωθρεύονται καὶ ἀδρανοῦν, νὰ τ' ἀγαπήσωμε, τὸ ἴδιον πάλιν, πού θὰ συνεχίζεται καὶ στοῦ χωριάτη τὴν ἀπλήν χειρονομίαν καὶ στὴν πέτρα ἀκόμα τῆς δημοσιᾶς, ὅταν σπιθίζει στὸν ἥλιον.

Νὰ τ' ἀγαπήσωμε ἀπλὸν στὴ γραμμὴν καὶ λιτὸν στὸ ἦθος, πάντα αὐτόνομον καὶ ὑπερήφανον, μοναδικὸν στὴν ὑφῆν του καὶ ἀνεπανάληπτον, πνεῦμα πού ζῆ καὶ ἀδιαφόρετα σαρκώνεται σὲ ὕλη καὶ σὲ κορμί, σὲ θέλησιν καὶ σὲ νόμον. Παλιὸ καὶ σύγχρονον μαζί, καὶ ὁμοῦ τὸ ἴδιον πάντα, στὶς θέσεις καὶ στὶς ἀρνήσεις του, στὰ τολμήματα καὶ στὶς ἀδράνειες του, καὶ στὶς ὥρες τῆς ἀρετῆς του καὶ στὶς ὥρες τῆς ἀμαρτίας· τὸ ἴδιον αὐτό, πού μέσα ἀπὸ πρωτεϊκὰς μεταμορφώσεις καὶ περιπέτειας τῆς ἱστορίας

ἀνθεξε ἐνιαῖο καὶ ἀδιαίρετο καὶ ἀνάλλαχτο, στὴν κλασσικὴ του ἔκφραση, στὴ χριστιανικὴ του μετουσίωση καὶ στὴν τρίτη ἑκατόχρονη νεοελληνικὴ του ἀναδημιουργία.

Συναιρῶντας τὸ ἀπ' ὅλη τὴ ζωὴ, νὰ τὸ ἀγαπήσωμε, ὄχι τόσο στὶς ποικίλες ἐκφάνσεις του, ὅσο στὴ βαθύτατην ἐνότητά του, στὴ μιὰ του ἐκείνη οὐσία, στὴν πρώτη του μεταφυσικὴ ἀρχή, πού διακλαδώνεται μὲ ἀπόλυτη ταυτότητα σὲ ἄνθρωπο καὶ σὲ φύση, σὲ τέχνη καὶ σὲ στοχασμό, σὲ ἦθος καὶ σὲ πολιτεία.

Νὰ τ' ἀγαπήσωμε μὲ τάξη, μὲ γνώση, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀτομικότητα, μὲ ἀντίδραση πρὸς κάθε ἄλλον ὀθνεῖον ἐπιρρασμό. Νὰ τὸ ἀγαπήσωμε ὄχι καθὼς ἀγαπιοῦνται τὰ καιρικὰ, μὲ πάθος καὶ μὲ ὀργή, ἀλλὰ καθὼς ταιριάζει στὸ πνεῦμα ν' ἀγαπιέται.

Μέσα στὴν ἰδεατὴν ἐνότητά του, συνειδητὰ ὁ καθεὶς νὰ ἐνσωματώσῃ τὸ ἔργο του, πού εἶναι καὶ δικό του, μὰ καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ του.

Ἔτσι μόνο θὰ γίνωμε Ἕλληνες καθαροί, ὄχι στὸ αἷμα ἢ καὶ στὸ ὄνομα ἢ καὶ στὴν ἀξίωση ὅτι τὸ εἴμαστε ἢ στὴν ὁποιαδήποτε ἐξωτερικότητά μας, ἀλλὰ Ἕλληνες στὸ πνεῦμα, στὴ χάρη καὶ τὴν ἀπλότητα τῆς ἐσωτερικῆς μας ὑφῆς, στὴ διαφάνεια τῆς ὕλης μας ἀλλὰ καὶ τῆς σκέψης μας, στὸ εὖρος τῆς ἐλευθερίας μας, στὸ πλάτος τῆς ἱστορικῆς μας συνείδησης, στὴν ἰδανικότητα τῶν σκοπῶν πού μᾶς ὀρίζουν καὶ στὸν πάντα πιὸ προσωπικὸ χαρακτήρα πού ἀγάγια - ἀγάγια, πάλι γιὰ τρίτη φορά, μὲ

τὴν παιδεία σφυρηλατήσαμε, ἕναν αἰῶνα τώρα, καὶ θὰ ἐξακολουθήσωμε, παρ' ὄλες τὶς παλινδρομήσεις, σφυρηλατώντας. Ἐναντία στοὺς πειρασμοὺς καὶ στοὺς κινδύνους πού κυκλῶνουν ἕνα μικρὸ λαό, πού τυχαίνει νὰ ἔχη μιὰ μοῖρα διπλή, νὰ εἶναι μαζὶ καὶ παλιὸς καὶ νέος, ἄς παραφυλάξωμε ἐντὸς μας τούτῃ τὴν ἀπλή ὅσο καὶ δύσκολη ἐντολή, καθὼς ἀναβλύζει ἀπὸ τὸ νόημα κάθε ἀληθινῆς πνευματικῆς προσωπικότητας, ἀλλὰ ἰδιαίτερα αὐτῆς πού σήμερα τιμᾶμε, τῆς προσωπικότητας ἐνὸς Ἕλληνα πού στάθηκε, ὅποια κι' ἂν εἶναι ἡ ἱεράρχηση τῆς ἀξίας του, πνευματικὸς δάσκαλος, ἀπόστολος ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Καὶ τώρα, Ἔσεῖς οἱ νέοι, οἱ δικοὶ του, πού εἴστε ἀκόμα σὰν ποτισμένοι ἀπὸ τὸ νᾶμα τῆς ζωῆς του, ἂν θέλετε νὰ προχωρήσετε μέσα σ' αὐτὸ τὸ ρεῖθρο, πού χάραξε ὁ Συκουτρῆς, καὶ νὰ δημιουργήσετε, ἀκολουθώντας τὸ καὶ σεῖς μὲ τὴ σειρά σας, ἔργα πνεύματος, μὴ σταματήσετε παθητικὰ γύρω ἀπὸ τὴ μνήμη του, μὲ ἀμετροὺς ἐνθουσιασμοὺς, μὲ μάταιους θρήνους καὶ στεῖρες ἀναπολήσεις. Τιμήσετέ τον ὅπως τοῦ ταιριάζει νὰ τὸν τιμήσετε· δουλεύοντας. Δουλέψτε σὰ νὰ εἶταν ἀκόμα μαζὶ σας ὁ Συκουτρῆς, σὰ νὰ εἶταν ἀκόμα μπροστά σας, ἐκεῖ, σκυμμένος στὸ βιβλίον σας, ὀλοζώντανος, σὰν ἀκόμη αὐτὸς νὰ σᾶς καθοδηγοῦσε. Νὰ γίνετε ἐσεῖς, τὰ δικά του παιδιά, ὅπως θὰ ἤθελε νὰ εἴσατε. Τὸ λόγο του νὰ τὸν κάνετε ἔργο καὶ ζωὴ νὰ κάνετε τὴν πνευματικὴ του διαθήκη.

ΚΩΝΣΤ. ΤΣΑΤΣΟΣ

Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου

